

DEO PRVI

KRALJEVINA JUGOSLAVIJA
1918—1941.

PROGLAŠENJE KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA 1. DECEMBRA 1918.

ADRESA IZASLANSTVA NARODNOG VIJEĆA SHS
PRESTOLONASLEDNIKU ALEKSANDRU I NJEGOVOJ ODGOVOR

Beograd, 1. decembra/18, novembra 1918.

I

Vaše Kraljevsko Visočanstvo.

Osećamo se srećnim što u ime Narodnog Veća Slovenaca, Hrvata i Srba, možemo da pozdravimo Vaše Kraljevsko Visočanstvo u prestolnici oslobođene Srbije kao Vrhovnog Komandanta pobedonosne narodne vojske, koja je u zajedničkoj borbi s vojskama naših moćnih saveznika stvorila uvjete za izvršenje velikog dela našeg narodnog ujedinjenja. [Slovenci, Hrvati i Srbi, koji su na teritoriji bivše austro-ugarske monarhije izveli prevrat i privremeno konstituirali nezavisnu narodnu državu, prožmani idejom narodnog jedinstva i oslanjajući se na veliko načelo demokratije koja traži da svaki narod sam ima da odluči o svojoj sudbini, izjavili su već u objavi Narodnog Veća od 19. X. da žele i hoće da se sjedine sa Srbijom i Crnom Gorom u jedinstvenu narodnu državu Srba, Hrvata i Slovenaca, koja bi obuhvatila čitav neprekinuti etnografski teritorij Južnih Slovena. Da se ova misao provede u delu zaključilo je Narodno Veće u svojoj sednici od 24. XI, da proglašava ujedinjenje države Slovenaca, Hrvata i Srba sa Srbijom i Crnom Gorom u jednu jedinstvenu državu, i izabralo je svoje odaslanstvo, koje stupa pred Vaše Kraljevsko Visočanstvo da Vam ovaj zaključak Narodnog Veća zvanično i u svečanoj formi saopći.

Zaključak je Narodnog Veća, »da vladarsku vlast na čitavom teritoriju sada jedinstvene države Srba, Hrvata i Slovenaca vrši Njegovo Veličanstvo Kralj Petar, odnosno u njegovoj zameni kao Regent Vaše Kraljevsko Visočanstvo, a ujedno bi se u sporazumu sa vladom Vašeg Kraljevskog Visočanstva i predstavnicima sviju narodnih stranaka u Srbiji i Crnoj Gori imala da obrazuje jedinstvena parlamentarna vlada na području Jugoslovenske Države uz jedinstveno narodno predstavništvo.

Vaše Kraljevsko Visočanstvo!

Zelja bi Narodnoga Veća bila da se, obzirom na provizorno stanje ovo privremeno narodno predstavništvo obrazuje sporazumno između Narodnog Veća i predstavnika naroda Kraljevine Srbije, i da se ustanovi odgovornost državne vlade prema modernim parlamentarnim načelima ovom Narodnom Predstavništvu, koje bi trebalo da ostane na okupu sve vi^o d a^lSituante^e da princip ustavnosti i parlamentarne odgovornost: krf t i C^o Potpunog izražaja. Iz istog razloga ostali bi na snazi poc Kontrolom državne vlade dosadanji autonomni administrativni organi

koji će za svoje uredovanje biti odgovorni autonomnim predstavništvima. U ovo prelazno doba trebalo bi, po našem mišljenju, stvoriti preduvjete za konačnu organizaciju naše jedinstvene države. Naša državna vlada trebala bi u tu svrhu posebice da pripravi Konstituantu, koja bi prema iznesenom predlogu Narodnog Veća bila izabrana na temelju općeg, jednakog, izravnog, tajnog i proporcionalnog prava glasa, a sastala bi se najkasnije 6 meseci posle sklopljenog mira.

U ovom istorijskom času, kad stupamo pred Vaše Kraljevsko Visočanstvo kao predstavnici naroda sa celog teritorija Južnih Slovena u bivšoj austro-ugarskoj monarhiji, duboko smo ožalošćeni što moramo konstatirati da su veliki dragoceni delovi našeg narodnoga područja okupirani od četa kraljevine Italije, koja je do duše saveznica sa Silama Sporazuma i s kojom želimo živeti u dobrim prijateljskim odnosima, ali nismo pripravnici priznati opravdanost bilo kakvih ugovora, pa ni londonskoga, po kojem, uz povredu nacionalnih načela i principa samoodređenja, bi bili prisiljeni da deo našeg naroda odstupimo u sastav tuđe države. Posebno upozoravamo Vaše Kraljevsko Visočanstvo da talijanska okupaciona uprava prelazi granice i oblasti određene i samim uvjetima primirja, sklopljenim s glavnim zapovjednikom bivše austro-ugarske vojske poslije nego što se taj teritorij proglasio nezavisnim i integralnim delom države Srba, Hrvata i Slovenaca, o čemu ćemo vladi Vašeg Kraljevskog Visočanstva podneti potrebne dokaze. A s punim uverenjem dajemo izraza svojoj nadi: da će se Vaše Kraljevsko Visočanstvo zajedno s celim našim narodom zauzeti da se definitivne granice naše države označe tako, da budu u skladu sa etnografskim našim granicama, a primenom načela narodnog samoodređenja proklamovanog od predsednika Sjedinjenih Američkih Država Wilsona i od sviju Sila Sporazuma.

Neka živi Njegovo Kraljevsko Veličanstvo Kralj Petar!

Neka živi Vaše Kraljevsko Visočanstvo!

Neka živi ceo jiaš ujedinjeni srpsko-hrvatsko-slovenački narod!

Neka živi slobodna i ujedinjena Jugoslavija.

II

Gospodo Odaslanici!

Vaš dolazak u ime Narodnog Veća Slovenaca, Hrvata i Srba, dostojnog predstavnika široke naše narodne misli, i Vaše saopštenje njegove istorijske odluke od 24. novembra, kojom se proglašava državno ujedinjenje svega naroda i sve naše mile, namučene ali slavne otadžbine, ispunilo me dubokom radošću.

Primajući to saopštenje uveren sam da ovim činom ispunjavam svoju vladarsku dužnost, jer njim samo privodim konačno u delo ono što su najbolji sinovi naše krvi, sve tri vere, sva tri imena, s obe strane Dunava, Save i Drine, počeli pripremati još za vlade blažene uspomene moga dede Kneza Aleksandra I i Kneza Mihaila, ono što odgovara željama i pogledima moga naroda, te u ime Nj. V. Kralja Petra I. proglašavam ujedinjenje Srbije sa zemljama nezavisne države Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.

Ovaj veliki istorijski čin neka bude najbolja nagrada kako pregnuću vašem i vaših čestitih drugova u Narodnom Veću i svih vaših saradnika, koji smelim prevratom stresoste sa sebe tuđinski jaram, tako

i visoko razvijenoj svesti i podnesenim velikim žrtvama svih delova naroda koje Veće predstavlja. Tako isto neka današnji velik čin bude najlepší venac na slavnim grobovima mojih oficira i vojnika palih za slobodu, i najdivnija kita na grudima njihovih srećnijih ratnih drugova koji sa mnom doživite da izvojuju pobjedu nad silnim neprijateljem (uz veliku i plemenitu pomoć naših moćnih saveznika.

Slavu zadobivenih pobjeda dele sa mojim starim ratnicima vojnicima jugoslovenskih jedinica u mojoj vojsci. Svi su oni k vama pohitali, i vi ih doćekali onako kako se samo braća doćekuju. Hvala na takvom ćeku u ime moje vojske, hvala vam na poletu s kojim iskazujete pobjere Kraljevini Srbiji i njenom narodu, mome uzvišenome ocu, Njegovom Velićanstvu Kralju Petru I i meni. Ja mogu uveriti vas i Narodno Veće čiji ste punomoćnici, mogu uveriti svu svoju braću slovenačku, hrvatsku i srpsku, čiju volju i misli predstavljate, da ću se i ja, i naša vlada, sa svim onim što predstavlja Srbiju i narod, uvek i svuda rukovoditi samo dubokom nepomućenom ljubavlju bratskoga srca prema svakom interesu, prema svim svetinjama milim dušim onih u čije ste došli k meni. U smislu želja i pogleda koje ste mi izvoleli izložiti i koje i ja i moja vlada potpuno prihvatamo, vlada će odmah preduzeti da što pre ostvari sve ono što ste iskazali, kako u pogledu prelazne i premenne periode do sastanka i kraja rada velike Ustavotvorne Skupštine tako za izbor i sastav ove. Veran primeru i zahtevu koje imam od vašeg uzvišenog roditelja, ja ću biti kralj samo slobodnim građanima država Srba, Hrvata i Slovenaca, ostati uvek veran velikim ustavnim, parlamentarnim i široko-demokratskim načelima, zasnovanim na općem glasanju. Toga radi ja ću potražiti vašu saradnju za obrazovanje vlade koja će predstavljati celu ujedinjenu otadžbinu, pa će ta vlada biti u stalnoj vezi, najpre s vama, potom s narodnim predstavništvom, s njim raditi i njemu odgovarati.

S njim i sa celim narodom ova će vlada imati kao prvi zadatak postarati se da se granice naše države podudaraju sa etnografskim granicama celokupnog našeg naroda. Zajedno sa vama imam prava nadati se i nadam se da će naši veliki prijatelji i saveznici pravedno proceniti naše gledište, jer ono odgovara načelima koja su sami proglasili i za čiju su pobjedu prolili toliko skupe svoje krvi, te sam uveren da se delo oslobođenja sveta neće okrnjiti predavanjem pobjedničkoj vlasti tolike naše čestite, napredne i prosvetlene braće. Isto se tako nadam da će ti pogledi doliti izraza i u odlukama same vlade Kraljevine Italije, jer ova ima da za postanak svoga bića zahvali tim istim načelima, koje su onako sjajno tumačili perom i delom njeni veliki sinovi prošloga stoleća. Smemo li bodno reći da će u poštovanju tih načela i predanja, u osećanjima našega prijateljstva i dobrog susedstva talijanski narod naći više pravog dobra i bezbednosti, nego u ostvarenju odredaba londonskog ugovora potpisanog bez nas, i od nas nikad priznatog a u prilikama kad se predviđala propast Austro-Ugarske, te je od onda mnogi nekadašnji obzir postao bespredmetan.

U tome i svemu ostalom radu ja se nadam da će naš narod ostati o kraja složan i moćan, da će u nov život ući vedra i ponosna čelika osvajajući postignute veličine i sreće koja ga očekuje. Ja vas, poštovani gospodo Odašlanici, molim da svoju vladarsku reć i pozdrav odnesite u mojoj miloj braći širom naše slobodne i ujedinjene Jugoslavije

koji će za svoje uredovanje biti odgovorni autonomnim predstavništvima. U ovo prelazno doba trebalo bi, po našem mišljenju, stvoriti preduvjete za konačnu organizaciju naše jedinstvene države. Naša državna vlada trebala bi u tu svrhu posebice da pripravi Konstituantu, koja bi prema iznesenom predlogu Narodnog Veća bila izabrana na temelju općeg, jednakog, izravnog, tajnog i proporcionalnog prava glasa, a sastala bi se najkasnije 6 meseci posle sklopljenog mira.

U ovom istorijskom času, kad stupamo pred Vaše Kraljevsko Visočanstvo kao predstavnici naroda sa celog teritorija Južnih Slovena u bivšoj austro-ugarskoj monarhiji, duboko smo ožalošćeni što moramo konstatirati da su veliki dragoceni delovi našeg narodnoga područja okupirani od četa kraljevine Italije, koja je do duše saveznica sa Silama Sporazuma i s kojom želimo živeti u dobrim prijateljskim odnosima, ali nismo pripravnici priznati opravdanost bilo kakvih ugovora, pa ni londonskoga, po kojem, uz povredu nacionalnih načela i principa samoodređenja, bi bili prisiljeni da deo našeg naroda odstupimo u sastav tuđe države. Posebno upozoravamo Vaše Kraljevsko Visočanstvo da talijanska okupaciona uprava prelazi granice i oblasti određene i samim uvjetima primirja, sklopljenim s glavnim zapovjednikom bivše austro-ugarske vojske poslije nego što se taj teritorij proglasio nezavisnim i integralnim delom države Srba, Hrvata i Slovenaca, o čemu ćemo vladi Vašeg Kraljevskog Visočanstva podneti potrebne dokaze. A s punim uvereanjem dajemo izraza svojoj nadi: da će se Vaše Kraljevsko Visočanstvo zajedno s celim našim narodom zauzeti da se definitivne granice naše države označe tako, da budu u skladu sa etnografskim našim granicama, a primenom načela narodnog samoodređenja proklamovanog od predsednika Sjedinjenih Američkih Država Wilsona i od sviju Sila Sporazuma.

Neka živi Njegovo Kraljevsko Veličanstvo Kralj Petar!

Neka živi Vaše Kraljevsko Visočanstvo!

Neka živi ceo naš ujedinjeni srpsko-hrvatsko-slovenački narod!

Neka živi slobodna i ujedinjena Jugoslavija.

II

Gospodo Odaslanici!

Vaš dolazak u ime Narodnog Veća Slovenaca, Hrvata i Srba, dostojnog predstavnika široke naše narodne misli, i Vaše saopštenje njegove istorijske odluke od 24. novembra, kojom se proglašava državno ujedinjenje svega naroda i sve naše mile, namučene ali slavne otadžbine, ispunilo me dubokom radošću.

Primajući to saopštenje uveren sam da ovim činom ispunjavam svoju vladarsku dužnost, jer njim samo privodim konačno u delo ono što su najbolji sinovi naše krvi, sve tri vere, sva tri imena, s obe strane Dunava, Save i Drine, počeli pripremati još za vlade blažene uspomene moga dede Kneza Aleksandra I i Kneza Mihaila, ono što odgovara željama i pogledima moga naroda, te u ime Nj. V. Kralja Petra I. proglašavam ujedinjenje Srbije sa zemljama nezavisne države Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.

Ovaj veliki istorijski čin neka bude najbolja nagrada kako pregnuću vašem i vaših čestitih drugova u Narodnom Veću i svih vaših saradnika, koji smelim prevratom stresoste sa sebe tuđinski jaram, tako

i visoko razvijenoj svesti i podnesenim velikim žrtvama svih delova naroda koje Veće predstavlja. Tako isto neka današnji velik čin bude najlepši venac na slavnim grobovima mojih oficira i vojnika palih za slobodu, i najdivnija kita na grudima njihovih srećnijih ratnih drugova koji sa mnom doživiše da izvojuju pobedu nad silnim neprijateljem, uz veliku i plemenitu pomoć naših moćnih saveznika.

Slavu zadobivenih pobeda dele sa mojim starim ratnicima vojnici jugoslovenskih jedinica u mojoj vojsci. Svi su oni k vama pohitali, a vi ih dočekali onako kako se samo braća dočekuju. Hvala na takvom dočeku u ime moje vojske, hvala vam na poletu s kojim iskazujete poverenje Kraljevini Srbiji i njenom narodu, mome uzvišenome ocu, Njegovom Veličanstvu Kralju Petru I i meni. Ja mogu uveriti vas i Narodno Veće čiji ste punomoćnici, mogu uveriti svu moju braću slovenačku, hrvatsku i srpsku, čiju volju i misli predstavljate, da ću se i ja, i moja vlada, sa svim onim što predstavlja Srbiju i narod, uvek i svuda rukovoditi samo dubokom nepomućenom ljubavlju bratskoga srca prema svakom interesu, prema svim svetinjama milim duši onih u čije ste ime došli k meni. U smislu želja i pogleda koje ste mi izvoleli izložiti i koje i ja i moja vlada potpuno prihvatamo, vlada će odmah preduzeti da se što pre ostvari sve ono što ste iskazali, kako u pogledu prelazne i privremene periode do sastanka i kraja rada velike Ustavotvorne Skupštine, tako za izbor i sastav ove. Veran primera i zahtevu koje imam od svog uzvišenog roditelja, ja ću biti kralj samo slobodnim građanima države Srba, Hrvata i Slovenaca, ostati uvek veran velikim ustavnim, parlamentarnim i široko-demokratskim načelima, zasnovanim na opštem pravu glasanja. Toga radi ja ću potražiti vašu saradnju za obrazovanje vlade koja će predstavljati celu ujedinjenu otadžbinu, pa će ta vlada biti u stalnoj vezi, najpre s vama, potom s narodnim predstavništvom, s njim raditi i njemu odgovarati.

S njim i s celim narodom ova će vlada imati kao prvi zadatak postarati se da se granice naše države podudaraju s etnografskim granicama celokupnog našeg naroda. Zajedno s vama imam prava nadati se i nadam se da će naši veliki prijatelji i saveznici pravedno proceniti naše gledište, jer ono odgovara načelima koja su sami proglasili i za čiju su pobedu prolili toliko skupe svoje krvi, te sam uveren da se delo oslobođenja sveta neće okrnjiti predavanjem pod tuđu vlast tolike naše čestite, napredne i prosvetene braće. Isto se tako nadam da će ti pogledi dobiti izraza i u odlukama same vlade Kraljevine Italije, jer ova ima da za postanak svoga bića zahvali tim istim načelima, koje su onako sjajno tumačili perom i delom njeni veliki sinovi prošloga stoleća. Smemo slobodno reći da će u poštovanju tih načela i predanja, u osećanjima našega prijateljstva i dobrog susedstva talijanski narod naći više pravog dobra i bezbednosti, nego u ostvarenju odredaba londonskog ugovora, potpisanog bez nas, i od nas nikad priznatog a u prilikama kad se nije predviđala propast Austro-Ugarske, te je od onda mnogi nekadašnji obzir postao bespredmetan.

U tome i svemu ostalom radu ja se nadam da će naš narod ostati do kraja složan i moćan, da će u nov život ući vedra i ponosna čela, dostojan postignute veličine i sreće koja ga očekuje. Ja vas, poštovana gospodo Odaslanici, molim da moju vladarsku reč i pozdrav odnesete svoj mojoj miloj braći širom naše slobodne i ujedinjene Jugoslavije.

Živeo ceo narod Srpski, Hrvatski, Slovenački!
Neka nam uvek bude srećno i slavno naše Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.¹

Janković — Krizman, *Grada*, 673—676.

S. PROTIĆ — NARODNOJ VLADI U SARAJEVU

Beograd, 2. decembra/19, novembra 1918.

Iz Bihaća, Kostajnice, Konjica, Srebrnice, Ključa, Tešnja, Beline, Banja Luke i t. d., dobili smo telegrame gde se proglašuje jedinstvo sa

¹ Delegacija Narodnog vijeća SHS sastavljena od 28 članova, utvrdila je sa srpskom vladom formu proglašenja ujedinjenja, putem svoje Adrese i proklamacije regenta Aleksandra. Adresa sadrži osnovna načela koja je Narodno vijeće formulisalo 24. novembra 1918. u Zagrebu. Njena analiza pokazuje da je privremeno uređenje imalo da počiva na sledećim ustanovama: kralj (regent), jedinstvena parlamentarna vlada i jedinstveno narodno predstavništvo. Narodno vijeće je u Adresi sporazuma želju da se privremeno narodno predstavništvo obrazuje na osnovu sporazuma između Narodnog vijeća SHS i predstavnika Kraljavine Srbije kojoj su u međuvremenu prisajedinjene Vojvodina i Crna Gora, te da se ustanovi odgovornost vlade ovom predstavništvu. Na taj deo Adrese regent je odgovorio dosta neodređeno. On je ubrzo pogazio stranački sporazum da mandat za sastav prve vlade dobije Nikola Pašić, poverivši ga Stojanu Protiću, što se u krugovima političara doživljavalo kao državni udar. Na drugoj strani, sva vlast bila je poverena vladi, a ne Privremenom narodnom predstavništvu. Prvodecembarske izjave kao „konstitucionalni akt“, bez obzira na njihovu opštost i neodređene formulacije o ulozi „Državnog veća“, predstavljale su osnovu državnopravnog provizorijuma u novostvorenoj zajedničkoj državi — Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, čiji je nastanak notifikovan savezničkim i neutralnim državama.

Sam čin proglašenja zajedničke jugoslovenske države potvrdio je suštinske razlike, ali i jedinstvo jugoslovenskih pogleda kojima prinuda istorijskih okolnosti nije dopustila normalniji proces sazrevanja i usaglašavanja dužim, prirodnijim putem. Sve rasprave vođene o ravnopravnosti naroda, demokratiji, federaciji i si., pale su u vodu onog trenutka kada se nad jugoslovenskim zemljama nadvila opasnost teritorijalnih gubitaka, nacionalnih i socijalnih nemira. U takvoj situaciji zaobideni su prethodni dogovori, programi i autoriteti i odlučujući čin ujedinjenja izvršen je uz pomoć vodećih političkih snaga u jugoslovenskim zemljama na čelu sa Kraljevinom Srbijom. Ujedinjenjem 1. decembra stvorena nova jugoslovenska država, bila je rezultat pobeđe progresivnih unu trašnjih društvenih snaga koje su na istorijsku scenu stupile kao tumači težnjv i interesa jugoslovenskih naroda.

Nova država započela je svoj život u znaku sve većeg sukoba između Beograda i Zagreba, odnosno srpske i hrvatske buržoazije. No, bez obzira na tu činjenicu, koja će bitno uticati na njen razvitak do drugog svetskog rata, treba prvenstveno imati u vidu da je jugoslovensko ujedinjenje po svojoj suštini izražavalo završni čin ostvarenja različitih nacionalnih interesa i zajedničkih jugoslovenskih stremljenja. Za istoriju ujedinjenja ostala je neosporna istina da je zajednička država nastala saglasnošću legitimnih zastupnika Srba, Hrvata i Slovenaca. Taj događaj označio je tek početak praktičnih traganja za istorijskim rešenjima zajedništva svih jugoslovenskih nacionalnih subjekata, kojima su, kako sam način na koji je ujedinjenje ostvareno, tako i dalji unutrašnji razvoj nastale države, upravo i postali podstrek za borbu u cilju afirmacije vlastitog nacionalnog identiteta.

U Kraljevini SHS, na površini od 248.666 km², rivelo je, prema popisu iz 1921. godine, 11.984.919 stanovnika, od kojih oko dva miliona pripadnika nacionalnih manjina: Nemaca, Mađara, Albanaca, Slovaka, Rumuna, Rusina, Poljaka i drugih. Znaitan deo, pre svega, Makedonaca i Slovenaca, zatim Hrvata i Srba, ostao je u okvirima susednih država. Stvaranje države tako širokog nacionalnog, kulturnog, verskog, ekonomskog i socijalnog sastava, doživljavano je u evropskoj javnosti i kao sudar dveju civilizacija. Neprijatelji jugoslovenstva takvoj državi nisu želeli, a ni predviđali, dug život.

Srbijom. Molimo saopštiti svima, da ne bi bilo pometnije, da i dalje ostaje, do novoga naređenja, upravljanje kao sada od strane Narodne vlade u Sarajevu.

Janković — Krizman, *Grada*, 683.

SAOPŠTENJE PREDSEDNIŠTVA NARODNOG VIJEĆA SHS

Beograd, 3. decembra 1918.

Prema zaključku središnjega odbora Narodnoga Vijeća od 24. studenoga 1918., posebno je odaslanstvo Narodnoga Vijeća dne 1. prosinca 1918. u 8 sati uvečer u svečanoj adresi na prestolonasljednika Aleksandra proklamiralo ujedinjenje cjelokupnog naroda Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstvenu Jugoslovensku državu, pod vladavinom kralja Petra I., odnosno prestolonasljednika Aleksandra kao Regenta. U novoj državi ima se odmah organizovati narodno predstavništvo za sve grane javne uprave i sastaviti zajedničko narodno predstavništvo kao provizorna legislativa, koja ostaje na okupu sve do konstituante, do saziva koje i današnje zemaljske vlade ostaju, u koliko pojedini resorti ne prelaze u jedinstvenu kompetenciju. Prestolonaslednik je preuzeo u svom svečanom prestolnom govoru Regentstvo i obrazovat će jedinstvenu vladu.

Ovim aktom prestala je funkcija Narodnog Vijeća kao vrhovne suverene vlasti države SHS na teritoriju bivše Austro-Ugarske.

Sa konstituiranjem ministarstva prestat će i njegova administrativna funkcija, koja će sve dotle voditi predsjedništvo Narodnoga Vijeća u sporazumu sa srpskom vladom.

S danom 1. prosinca tvori čitavi naš narod slovensko-hrvatsko-srpski jedinstvenu državu pod Regencijom Njegova Kraljevskoga Visočanstva prestolonasljednika Aleksandra.

U Beogradu, 3. prosinca 1918.

Predsjedništvo Narodnoga Vijeća

Dr. A. Pavelić

*

S. Pribičević.²

F. šišić, *Dokumenti*, 283—284.

² Objavljivanjem Prvodecembarskog akta formalno su prestale funkcije Narodnog vijeća SHS kao najvišeg organa u Državi SHS, a takođe i Jugoslovenskog odbora. Zadržana je, međutim, stara upravna podela na pokrajine. Pokrajinske vlade u Hrvatskoj, Slavoniji i Sremu, Bosni i Hercegovini, Sloveniji i Dalmaciji nastavile su rad, ali uz sve veća nastojanja za jačanje centralizacije, sužavanje zemaljskih autonomija, tj. smanjivanje njihovih nadležnosti. Pokrajinske vlade postavljane su regentovim ukazima i potvrđivane administrativnim odlukama centralne vlade. U Crnoj Gori, Bačkoj, Banatu i Baranji, osnovana su odeljenja pri centralnoj vladi zadužena za upravljanje tim oblastima. Centralizacija državne administracije i pored svih pritisaka išla je dosta sporo sve do donošenja ustava. Tome su doprineli pored objektivnih teškoća i jaki otpori u jugoslovenskim zemljama bivše Monarhije, a naročito u Sloveniji, gde je i pored svih preduzetih centralističkih mera slovenačka „autonomna“ administracija najduže samostalno funkcionisala. Takvo stanje centralni državni organi tolerisali su ne samo zbog svoje nemoći već i zbog potrebe da se postojeće socijalno i nacionalno nezadovoljstvo može kontrolisati uz pomoć postojećih vlasti.

Pariz, 4. decembra 1918.

Primio sam u Parizu privatnim putem iz Ženeve Vašu depešu iz Zagreba od 25. Novembra. Primam Vašu odluku da budem član Odbora koji je dobio od Narodnog Vijeća *plein pouvoir* da, sporazumno s Vladom Srbije i predstavnicima svih partija u Srbiji i Crnoj Gori, organizuje bez odlaganja našu ujedinjenu državu. Ali i ako shvaćamo vrlo dobro sudbonosnu važnost sastanka u Beogradu, pored toga po složnom mišljenju našeg Odbora ne mogu ostaviti Pariza, jer će se ovde do malo dana, a svakako prije nego bih se ja mogao vratiti iz Beograda, i ako bi mi povratak bio uopće moguć, po svoj prilici odlučiti o budućnosti našeg naroda, pa makar i u glavnim linijama. Korošec i Žerjav su optuživali 24. Novembra, a poslije njih Čingrija i naš član Dušan Vasiljević. Na putu su nadalje Meštrović i Jambrišak. Evo Vam mišljenja Odbora 0 pitanjima o kojima će se, koliko predviđamo, rešavati u Beogradu.

Pozdravljamo oduševljeno proklamovanje ujedinjenja cijeloga naroda i svih naših teritorija u jednu državu. Na principu cjeline treba apsolutno stajati, čuvajući se partikularizma bilo u kojem pravcu. Teritorija na svim periferijama, a najviše ona na zapadu, jest u opasnosti. Spašavanje teritorije glavna je stvar. Naš narod u bivšoj Monarhiji nije do sada priznat i vrlo je mala nada da će dobiti priznanje. Ni ujedinjenje u nezavisnoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca nije priznato i stoga internacionalno još ne postoji. Ako se u Beogradu postigne sporazum u smislu jedinstva, i stvori zajednička državna organizacija, ima nade da će ta organizacija biti priznata i time da će biti priznata u principu nacija Srba, Hrvata i Slovenaca. Ako to bude, pravni položaj naših zemalja u bivšoj monarhiji poboljšao bi se, jer bi time implicite i taj dio naroda zajedno sa Srbijom postao internacionalni subjekat. Obzirom na to svraćamo pažnju na neophodnu potrebu da se u Beogradu dođe do sporazuma u smislu zajedničke državne organizacije čitavoga naroda. Ona bi se imala stvarati tako da bude izražaj cijeloga naroda. Nasuprot tomu, ako se Vladi Srbije doda nekoliko delegata iz zemalja bivše monarhije, to ne bi odgovaralo ideji jedinstva nego bi time bila izražena partikularna državna ideja Kraljevine Srbije sa pridodatkom delegata iz zemalja, koje nemaju internacionalne kvalifikacije. Ustav Srbije ne može da smeta državnom organizovanju cjeline, jer današnja pitanja nisu mogla naći izražaja u tom ustavu. Kraljevina Srbija, davajući svoj pristanak na zajedničku državnu organizaciju cijeloga naroda, učestvovaće ustavno u ovom velikom narodnom djelu time što će biti predstavljeno po svojim zakonitim faktorima. Ovi faktori imaju zato i formalno ovlaštenje od narodne skupštine u koliko je ona opetovano za vrijeme rata deklarirala kao cilj rata ujedinjenje cijelog naroda Srba, Hrvata i Slovenaca. Mislimo da zajednička državna organizacija mora da ima provizoran karakter za vrijeme dok Konstituenta donese definitivni Ustav. . . . Smatramo za potrebno da se ne ukida Narodno Vijeće dok državni savjet i zajednička vlada ne stupe pravno i faktično u funkciju.

... Kad se postigne sporazum stvaranjem zajedničke državne organizacije, treba da se odmah fiksira naš jedinstveni program za Kongres i odrede ljudi koji će narod zastupati, i koji će sačinjavati jednu komisiju. Njezini članovi treba da budu iz svih zemalja. Narodno vi-

ječe, srpska vlada i nova zajednička vlada treba da odmah zatim učine najenergičnije korake kod savezničkih vlada, da zajednička vlada dobije od njih internacionalno priznanje . . .³
Janković — Krizman, *Grada*, 685—687.

D. SIMOVIĆ — VRHOVNOJ KOMANDI SRPSKE VOJSKE

Zagreb, 5. decembra/22, novembra 1918.

Danas 22. o. m. po podne delovi bivših (ver. austriskih) pukova: 53, 25 (bez oficira) izašli su s oružjem iz svojih kasarna, prošli kroz varoš i skupili se na Jelačićevom trgu, gde su manifestovali uzvicima „Živela Republika“.

Zbog toga se desio krvav sukob između njih i trupa vernih Narodnom Veću — odred mornara i . . . —

Oko pet časova stigle su (ver. naše trupe) i posele Jelačićev trg i važnije ulice, bez ikakvoga otpora manifestanti su se razbegli pre dolaska naših trupa, a delom su se odmah predali, te su razoružani predati policiji.

Naše trupe u oružanom sukobu nisu učestvovala.

Prilikom dolaska na lice mesta dočekane su sa manifestacijama i aklamirane od svega stanovništva, koje u njima gleda garanciju za javni mir i bezbednost. U sukobu pre dolaska naših trupa poginulo je 13, a ranjeno 17 lica; poginuo je jedan naš vojnik iz 25. puka, koji se desio na ulici.

Povodom ovoga Narodno Veće donelo je rešenje da se oba njihova ovdašnja puka raspuste kući, da se svi krivci stave pod preki sud i da se sve ostale njihove trupe u celoj dražvi SHS stave pod komandu Srpske vojne misije.

Radi bezbednosti, molim da se ceo VII pešad. puk odmah uputi u Zagreb.⁴

Janković — Krizman, *Grada*, 690—691.

³ A. Trumbić je prihvatio članstvo u Odboru Narodnog vijeća SHS od 28 članova koji je trebalo da u Beogradu sprovede ujedinjenje. Međutim, Trumbić je smatrao značajnijim da ostane u Parizu, a pitanje je, da se odlučio da krene u zemlju, da li bi ga stigla sudbina A. Korošeca. Za dalji razvoj odnosa u zajedničkoj državi treba imati u vidu činjenicu da su događaji oko jugoslovenskog ujedinjenja, već od onog momenta kada je političkim strankama Jugoslovena u Monarhiji pružena mogućnost za javni rad, krenuli mimo Jugoslovenskog odbora. To je naročito došlo do izražaja posle nastanka Države Slovenaca, Hrvata i Srba, koja se javlja de facto kao novi međunarodno pravni subjekt i legitimni zastupnik naroda koji su u njoj bili okupljeni. Već posle Ženevske konferencije Jugoslovenski odbor je likvidiran kao zastupnik Jugoslovena. Takav njegov kraj izražavao je upravo sudbinu njegovog nastanka, emigrantskog statusa i zavisnosti od zvanične Srbije. Zbog nesumnjivih zasluga koje je imao na propagiranju jugoslovenske ideje njegov predsednik A. Trumbić, i pored sukoba sa srpskom vladom, pa i Dvorom, nije mogao biti tako brzo odgurnut. Postavljen je već u prvoj vladi za ministra inostranih poslova i člana jugoslovenske mirovne delegacije u Parizu. Njegove sugestije oko unutrašnjeg uređenja države bile su, međutim, gotovo bez ikakvog odjeka na političke bitke koje su vođene u zemlji.

⁴ I pored toga što je tokom novembra 1918. najveći deo bivše austrougarske vojske bio raspušten, u kasarnama na Ilici u Zagrebu ostalo je nekoliko stotina vojnika. Vlada Narodnog vijeća imala je pored ovih snaga u Zagrebu i naoružane članove Sokola, Akademsku gardu, odred mornara iz Pule i zagrebački odred srpske vojske sastavljen od bivših zarobljenika. U atmosferi mnogo-

IZ IZVEŠTAJA O ODJEKU PRVÖDECEMBARSKOG AKTA U NEKIM MESTIMA HRVATSKE

1. do 10. decembra 1918.

2. *XII. Kostajnica:* Jučer održana velika skupština cijelog kostajničkog kotara u Kostajnici. Radićevci recte Frankovci iz samog mjesta Kostajnice smetali naspred skupštine povicima: Živjela republika, Dolje Kralj Petar. Tako se tok skupštine izvrnuo na nenamjeravano.' (. . *) Cio kotar osim same Kostajnice za jedinstvenu državu i za kralja Petra. Skupština je prije vremena prekinuta, jer se bilo bojati nemira zbog izazivanja frankovačkih — (...) ASRH, Spisi Narodnog vijeća, Telefonsko-telegrafske obavijesti.

3. *XII. Bjelovar.* Tajnik odbora Narodnog vijeća Stojanović javlja: kad je danas posebnim izdanjem bjelovarskog tjednika bilo proglašeno združenje Srbije sa SHS državom, počeli su se vojnici buniti protiv kralju i počeli klicati republici. .. Prigodom čitanja adrese i regentova odgovora te proglašenja kraljevstva nastalo je među vojnicima mumljanje. Puškaranje u okolici je utišano. Red drže srpski vojnici koji su dio dezertera razoružali. Odbor Narodnog vijeća. — ASRH. Spisi Narodnog vijeća. Telefonsko-telegrafske obavijesti.

4. *XII. Bjelovar:* Odbor Narodnog Vijeća javlja: jutros iz glavne vojarnje Marije Terezije razliježe se pjesma Napred stupaj, mačem lupaj sa refrenom glas viteški čujte kralja Karla od megdana, viču protiv monarhije kralja Petra i Srba a za republiku. Trebalo bi otpustiti ih. Imamo mnogo oficira koji ništa ne rade. — ASRH. Spisi Narodnog vijeća, Telefonsko-telegrafske obavijesti.

5. *XII. Varaždin.* Predsjednik Nar. Vijeća Dr. Krizman telefonira: Molimo, da nam se pošalje jedan odred srbske vojske ili jedan odred jugoslovenske legije u svrhu obdržavnja mira i reda u Varaždinu, budući da su se počeli pojavljivati boljševički elementi. (...) ASRH, Spisi Narodnog vijeća, Telefonsko-telegrafske obavijesti.

6. *XII. Osijek.* ... Narod je strašno uzrujan i ako se ne prestane ovim nasiljima u ime državne vlasti, biti će za kratko vrijeme gore nego li je bilo prije. Sve ovo ima političku pozadinu i upereno je protiv narodnog jedinstva. U interesu je opće narodnom i državnom, da se uspostavi povjerenje naroda u novu vlast... Svetojar Delić. — ASRH, Spisi Narodnog vijeća, Telefonsko-telegrafske obavijesti.

9. *XII. Donja S tubi c a.* Upravitelj kotara — velikom županu Zagrebačke županije: U rješenju naloga od 31. listopada 1918. broj 5.704 v. ž. izvješćuje se da je potpisani saznao u razgovoru sa žiteljstvom da narodne straže nisu pouzdane obzirom na sadašnje prilike, pošto je žiteljstvo sve bez časnih iznimaka za republiku ... — Brinje. U Bri-

brojnih manifestacija povodom proglašenog ujedinjenja, došlo je i do demonstracija među vojnicima 53. pešadijskog puka i 25. domobranskog puka, u kojima je zahtevana republika, hrvatska republika, klicalo se Stjepanu Radiću, a Protiv kralja Petra i monarhije. U sukobu vojnika sa odredom mornara i sokola došlo je do pucnjave i krvoprolića, tako da je ukupno bilo 15 poginulih i 20 ranjenih. Narodno vijeće SHS donelo je odluku da se oba odreda odmah raspuste. Ovaj događaj bio je, u stvari, nastavak brojnih manifestacija, političkih i društvenih previranja, koji su naročito krajem rata zahvatili Jugoslovane u austrougarskoj vojsci. Pored niza njihovih antiratnih demonstracija (Rijeka, Pula, Osijek, Koprivnica i dr.), odlaska u tzv. „zeleni kader“, njihova raspoloženja su naročito došla do izražaja u zahtevima za ujedinjenjem jugoslovenskih zemalja na republikanskoj osnovi.

nju vlada još uvijek anarhija ... u toliko se narod čiti prevaren uslijed proglašenja kraljevinom, jer su svi listom očekivali republiku. Na pouzdanom sastanku nekih građana usvojeno je da se u formi pouzdanih sastanaka započne širiti SHS. Ideja . . .

Janković — Krizman, *Grada*, 707—708.

REZOLUCIJA STARČEVIĆEVE STRANKE PRAVA

Zagreb, 12. decembra 1918.

I.

Starčevićeva stranka prava, u skladu s temeljnim načelima i radom svojih osnivača, kao i s adresom svojom od 7. ožujka 1914., u kojoj je naglasila da hrvatski narod u austro-ugarskoj monarhiji mora propasti ili potražiti nove putove svome spasu izvan nje, najoduševljenije pozdravlja djelo oslobođenja i ujedinjenja naroda Hrvata, Srba, i Slovenaca u jednu na demokratskim temeljima osnovanu državu Srba, Hrvata i Slovenaca.

Za ovo je oslobođenje stranka radila od prvoga početka rata, kad je svom organu, posred terora, dala Ententofilski pravac, zbog čega je taj organ bio oblasno obustavljen, kad je svojom pasivnošću slabila snagu Austro-Ugarske, kad je ustajala protiv ratnim zajmovima, kad je otklonila sudjelovanje u poklonstvenoj deputaciji Franji Josipu i kod krunisanja Karla Habsburškoga, kad je odbila zahtjev vlastodržaca, da osudi uplitanje Entente u unutarnje poslove Austro-Ugarske, kad je tražila učestvovanje kod Brest-Litovskoga sklapanja mira, kad je pohrlila u Prag, da s braćom Česima dostojno odgovori Czerninu, kad je osudila Burianovu mirovnu notu, ali nada sve radeći oko koncentracije stranaka Hrvata, Srba i Slovenaca, te agitacijom za jugoslovensku misao porušila disciplinu na fronti i iza fronte pa doprinijela, da se Austro-Ugarska monarhija sruši i raspame prije, nego li je Italija frontu mogla prodrijeti.

II.

Starčevićeva stranka prava iskazuje duboku zahvalnost svim vanjskim faktorima, koji su doprinijeli svojim golemim žrtvama razorenju Austro-Ugarske i time našem oslobođenju. Naročito zahvaljuje bratskoj kraljevini Srbiji, republikama Francuske i Sjedinjenih Država i Velikoj Britaniji. Osobitim priznanjem sjeća se zasluga čehoslovačkih i jugoslovenskih legija za nagli i za nas srećni rasap centralnih vlasti. S poštovanjem se stranka klanja velebnim načelima predsjednika Wilsona u čvrstoj nadi, da će se zamišljena zajednica naroda oživotvoriti te ukinućem militarizma zauvijek onemogućiti ratovi i tako osigurati svim narodima miran prosvjetni i gospodarski razvitak.

III.

Starčevićeva stranka prava bila je od iskona zadahnuta republikanskim duhom i revolucionarna protiv Habsburške vlasti. Ali pošto se kod

nas sada pod republikanizmom kriju i anarhističke, boljševičke kao i separatističke struje, to ih stranka ne samo osuđuje, nego i pogibeljnima smatra po našu mladu slobodu, a kobnim za hrvatski i sloven-

ski dio troimenoga naroda, koji bi uslijed njihova rastvornoga djelovanja mogao postati plijenom i žrtvom šovinističke i imperijalističke pohote svojih susjeda, od kojih je jedan već okupirao biser naših krajeva.

Stoga Starčevićeva stranka prava:

1. odobrava djelovanje svojih delegata u Narodnom Vijeću, a napose izražuje priznanje svomu predsjedniku dr. Anti Paveliću.

2. Dosljedno tome usvaja adresu Narodnoga Vijeća od 1. prosinca 1918. i pozdravlja odgovor Regenta Kraljevića Aleksandra . . .

F. šišić, *Dokumenti*, 285—287.